

והנה טוב מאד

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיֵּהֱיֶעֱרַב וַיֵּהֱיִבְקֵר יוֹם הַשְּׁשִׁי: (בראשית א לא).¹

רשב"ם בראשית פרק א פסוק לא

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד - נסתכל והביט כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים ומתוקנים.²

בראשית רבה ט ב

"וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". רבי תנחומא פתח: "את הכל עשה יפה בעתו" (קהלת ג יא).³ אמר ר' תנחומא: בעונתו נברא העולם, לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן. אמר ר' אבהו: מכאן שהקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן, בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו. אמר: זה הנאה לי ואותם לא היו הנאה לי. אמר רבי פנחס: טעמו של רבי אבהו: "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" - זה הנאה לי ואותם לא היו הנאה לי.⁴

בראשית רבה ט ה

בתורתו של רבי מאיר⁵ מצאו כתוב: "והנה טוב מאד" - והנה טוב מות.⁶ אמר ר' שמואל בר נחמן: רכוב הייתי על כתפו של זקני ועולה מעירי לכפר חנן דרך בית שאן, ושמעתי את ר' שמעון בן אלעזר יושב ודורש בשם רבי מאיר: "והנה טוב מאד" - והנה טוב מות.⁷

¹ הביטוי "טוב מאד" מופיע בכל המקרא רק כאן. ביטויים דומים וקרובים יש לנו הרבה: ארץ ישראל קרויה "טובה מאד מאד" (במדבר יד ז) ובתוך הארץ, ארץ נחלי דן קרויה "טובה מאד" (שופטים יח ט). וגם לגבי בני אדם נאמר מעין טוב מאד ברבקה (בראשית כד טז), בת שבע (שמואל א יט ד). אך כאמור, הביטוי "טוב מאד" כמות שהוא, מופיע בכל התנ"ך רק כאן, בסיום הפרק הראשון בתורה, בסיכום ששת ימי הבריאה! - האם אכן הבריאה מושלמת? למה בדיוק הכוונה?

² רגע השלמות. נשלמה בריאת העולם, תוקנה ושוכללה. וכמאמר המדרש בבראשית רבה ט ד: "רבי חמא בר חנינא אמר: משל למלך שבנה פלטין, ראה אותה וערבה לו. אמר: פלטין, פלטין! הלואי תהי מעלת חן לפני בכל עת, כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. כך אמר הקב"ה לעולמו: עולמי, עולמי! הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. רבי יונתן אמר: משל למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו. אמר לה: בת, הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו...". האמנם ארמון מושלם? בת מושלמת בחופה מושלמת? האם אין עוד מה לתקן בעולם? שתי פרשיות בהמשך (יא ו) אומר מדרש בראשית רבה: "כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשיה. כגון החרדל צריך למתוק, התורמוס צריך למיתוק, החיטים צריכים להיטחון, אפילו האדם צריך תיקון". אז אולי העלאת חן לחוד ותיקון לחוד? ומהו אם כך ה"טוב מאד" שאליו הגיע העולם בעת סיום מלאכת היום השישי, ברגע כניסת השבת?

³ הפסוק המלא הוא: "את הכל עשה יפה בעתו, גם את העולם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף". האם בכוונה אין ר' תנחומא מביא את הפסוק המלא? ראה דברינו [גם את העולם נתן בלבם](#) בקהלת.

⁴ עולמות קודמים נבראו ונחרבו. לא היה בהם "טוב מאד". מה יוודא את הצלחתו של עולם זה? מה יגרום לו שלא יחרב אף הוא? כיצד יישמר ה"טוב מאד" שבו, ההנאה שהוא מעלה לפני בוראו? שים לב שמקבילה של מדרש זה מופיעה כבר קודם בפרשה ג של בראשית רבה על הפסוק "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד" ושם הוא אומר: "אמר ר' יהודה בן ר' סימון: "יהי ערב" לא כתוב כאן, אלא "ויהי ערב", מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן. א"ר אבהו: מלמד שהיה בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו, אמר: זה הנאה לי ואותם לא היו הנאה לי". את סדר הזמנים, בוקר וערב, קיבל העולם הנוכחי מהעולמות הקודמים. אז במה הוא עדיף?

⁵ הכוונה לכתובה בשולי הגיליון. ר' מאיר כתב הערה זו בשולי גיליון (ספר) התורה שלו. הנה כי כן, לשיטת המדפיסים לסדר את הגמרא או המקרא (מקראות גדולות) עם המפרשים בצד הטקסט הראשי ולשיטת הערות השוליים של מעבדי התמלילים של ימינו, החביבה גם על מחלקי המים, יש שורשים קדומים מאד.

⁶ דרשה לחוד ומעשה לחוד. כשהגיעו הדברים עד ר' מאיר אישית, במות בניו, הוא שתק ובכה בכי מר ואשתו היא שמצאה את מלות הנחמה המתאימות: "מעשה היה בר' מאיר שהיה יושב ודורש בבית המדרש בשבת במנחה, ומתו שני בניו. מה עשתה אימך? הניחה שניהם על המטה ופרשה סדין עליהם. במוצאי שבת בא ר' מאיר מבית המדרש לביתו. אמר לה: היכן שני בני? אמרה לבית המדרש הלכו. אמר לה: צפיתי לבית המדרש ולא ראיתי אותם. נתנו לו כוס של הבדלה והבדיל. חזר ואמר: היכן שני בני? אמרה לו: הלכו למקום אחר ועכשיו הם באים. הקריבה לפניו המאכל ואכל וברך. לאחר שברך אמרה לו: רבי, שאלה אחת יש לי לשאול לך. אמר לה: אמרי שאלתך. אמרה לו: רבי, קודם היום בא אדם אחד ונתן לי פקדון ועכשיו בא ליטול אותו, נחזיר לו או לא? אמר לה: בת, מי שיש פקדון אצלו הוא צריך להחזירו לרבו. אמרה לו: רבי, חוץ מדעתך לא הייתי נותנת אצלו. מה עשתה? תפשתו בידיה והעל[ת]ה אותו לאותו חדר. והקריבה אותו למטה ונטלה סדין מעליהם וראה שניהם מתים ומונחים על המטה. התחיל בוכה ואומר: בני בני, רבי רבי. בני בדרך ארץ, ורבי שהיו מאירין פני בתורתן. באותה שעה אמרה לו לר' מאיר: רבי, לא כך אמרת לי אני צריך להחזיר הפקדון לרבו? אמר: "ה' נתן וה' לקח יחי שם ה' מבורך" (איוב א כא). אמר ר' חנינא: בדבר הזה נחמתו ונתיישבה דעתו. לכן נאמר: "אשת חיל מי ימצא" (מדרש משלי (בובר) פרק לא "אשת חיל מי ימצא", וכן הוא בילק"ש שם). האישה היא שמצאה את מלות הנחמה. "אשת חיל מי ימצא" היא "עזר כנגד" בפרשתנו. היא שהשלימה את בריאת האדם. ראה להלן: "טוב מאד - טוב אדם".

⁷ מה טוב במוות? קהלת אמר: "טוב יום המוות מיום הולדו" (קהלת ז א) ובגמרא שנינו: "נוח לו לאדם שלא נברא משנברא" (עירובין יג ע"ב, דעת בית שמאי). האם לכך הכוונה? נראה שהכוונה כאן קצת יותר אופטימית: המוות הוא אשר תוחם את שנותיו של האדם וקובע להם קצבה. הוא משלים את הלידה, הוא נותן מסגרת ותוכן לחיים. איך היו נראים החיים ללא המוות? אגב, מאמר זה של ר' מאיר עומד בניגוד לדעה המופיעה במדרשים רבים שחטאו של אדם הראשון בגן עדן הוא שהביא מיתה לעולם (ראה שבת נה

בראשית רבה ט ט-יא

"אמר ר' הונא: "הנה טוב מאד" – זו מדת הטוב, "והנה טוב מאד" – זו מדת ייסורים ... אמר ר' זעירא: "הנה טוב מאד" – זה גן עדן, "והנה טוב מאד" – זה גיהנום ... אמר ר' שמואל בן יצחק: "הנה טוב מאד" – זה מלאך חיים, "והנה טוב מאד" – זה מלאך המוות".

אמר ר' שמעון בר אבא: "הנה טוב מאד" – זו מדת הטוב, "והנה טוב מאד" – זו מדת הפורענות. וכי מדת הפורענות טובה היא מאד? אלא שוקד על הפורענות היאך להביאה. אמר רבי סימון בשם רבי שמעון בר אבא: כל המידות בטלו, מידה כנגד מידה לא בטלה.⁸ רבי הונא בשם ר' יוסי: מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה שבמידה שאדם מודד – בה מודדים לו. לפיכך אמרו חכמים: "והנה טוב מאד" – זו מידה טובה.⁹

בראשית רבה ט ט

אמר רבי שמעון בן אלעזר: "והנה טוב מאד" – והנה טובה השינה. וכי שינה טובה מאד? אתמהא! לא כך שנינו: "יין ושינה לרשעים – הנאה להם והנאה לעולם!" אלא, מתוך שאדם ישן קמעה, הוא עומד ויגע בתורה הרבה.¹⁰

בראשית רבה ט ז

רב שמואל בר נחמן אמר: "הנה טוב מאד" – זה יצר טוב, "והנה טוב מאד" – זה יצר רע. וכי יצר הרע טוב מאד? אתמהא! אלא שאילולי יצר הרע, לא בנה אדם בית ולא נשא אישה ולא הוליד ולא נשא ונתן. וכן שלמה אומר: "כי היא קנאת איש מרעהו" (קהלת ד ד).¹¹

בראשית רבה ט יג

אמר רבי שמעון בן לקיש: "הנה טוב מאד" – זו מלכות שמים, "והנה טוב מאד" – זו מלכות הרומיים.¹² וכי מלכות הרומיים "טוב מאד"? אתמהא! אלא שהיא תובעת דיקון¹³ של בריות, שנאמר: "אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי" (ישעיה מה יב).¹⁴

רמב"ן בראשית פרק א פסוק לא

ע"ב, דברים רבה ט ח ורבים אחרים) וכל זאת, בעקבות הפסוק "כי עפר אתה ואל עפר תשוב". לפי ר' מאיר המיתה היא חלק מהבריאה ואינה קשורה בחטא עץ הדעת. והראיה היא מהפסוק בסוף פרק ג בגירוש מגן עדן לאחר החטא: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם". אך זה כבר נושא נכבד (המות, ידיעת הטוב והרע וחופש הבחירה) שבמקצת כבר דנו בו בדברינו [לדעת טוב ורע](#) בפרשה זו וכן [על כח הבחירה ועל לפני משורת הדן](#) וכבר האריכו בו רבים וטובים ממנו.

⁸ ראה מדרש תנאים לדברים פרק ו פסוק ה: "ובכל מאדך – ר' עקיבה אומר: אם נאמר בכל נפשך קל וחומר בכל מאדך ומה תלמוד לומר: בכל מאדך? בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו, בכל מאד ומאד, בין במדת הטוב בין במדת פורענות".

⁹ אנו מציעים לראות במדרשים אלה המשך ומעין פירוש למדרש של ר' מאיר "טוב מאד – טוב מות". זאת, לא רק בשל הסדר בנוסחאות המדרש שבידינו לפיו מדרשים אלה מופיעים אחרי מדרשו של ר' מאיר ולא רק בגלל העובדה שכל המדרשים האלה הם אמוראים ור' מאיר הוא תנא, אלא בעיקר בשל ההקשר התוכני: מות כנגד חיים, גיהנום כנגד גן עדן (גן עדן המדרשי, לא המקראי), חיים בטוב כנגד ייסורים והסיכום של ר' שמעון בן אבא: מידה כנגד מידה. עולם של "טוב מאד" הוא עולם של איזון, של "שיווי כוחות", של סימטריה וקצוות מנוגדים אך בעלי בסיס משותף. עולם קיצוני, לטוב: בלי ייסורים, בלי גיהנום, בלי מדת הפורענות, או חו"ח לרע – איננו עולם. האם ככה היו אותם עולמות שהקב"ה בראה והחריב? האם היו 'מושלמים' וחסרו את הניגודים והמתחים, את המידה כנגד מידה, ולפיכך לא העלו הנאה לפניו?

¹⁰ את עניין השינה אפשר להבין בשני כיוונים. האחד, כהמשך של הרעיון הקודם שכן יש בשינה אחד משישים של מיתה (ברכות זו ע"ב). אפשרות אחרת היא הקשר לשבת. "ויהי ערב יהי בוקר יום השישי ויכולו השמים והארץ וכל צבאם וכו'" – שינה בשבת תענוג. ואפשר בפשטות כביטוי לחולשות האדם ולצורך שלו למנוחה ורגיעה פיסית ונפשית. אבל כל זה, כמובן, אם זו לא שינה המוציאה את האדם מן העולם (פרקי אבות), אלא שינה שמביאה את האדם להחליף כוח ולעסוק בתורה ובדרך ארץ.

¹¹ ראה גמרא יומא סט ע"ב שחכמים עקרו ליצר הרע של עבודה זרה ובעקבות זאת בקשו גם לעקור יצר הרע של עריות ולא מצאו ביצה טריה בכל ארץ ישראל (בהקשר זה ראה גם שהש"ר א ז). כל כך הרבה גמרות ומדרשים יש לנו על יצר הרע! איזה מן עולם מוסרי ומחשבתיה היה לנו בלעדיו? על היינו נאבקים? איך היינו מזהים את הטוב? אבל מה שחשוב במדרש זה (וכן הוא ובמדרשים רבים: "בכל לבבך – בשני יצריך יצר טוב ויצר רע", ברכות נד ע"א) הוא המעמד השווה של היצר הטוב והיצר הרע. שניהם הם חלק מהבריאה (ולא כפי שאפשר להבין אולי ממקורות אחרים, ראה למשל תנחומא בפרשתנו "הקב"ה עשה את האדם ישר, עמד יצר הרע ומנוולו"). דבר שני, הקשר הלשוני הברור בין יצר ליצירה. המשולש: יוצר (הקב"ה), יצירה (העולם), יצר (האדם, על שני יציריו). והקונפליקט הנצחי: "אוי לי מיוצרי, אוי לי מיצרי" (ברכות סא ע"ב). קונפליקט ועשייה בלתי פוסקים.

¹² ובנוסחאות אחרות "מלכות הארץ". האם נגעה כאן יד הצנזורה?

¹³ דין, משפט.

¹⁴ שבחה של מלכות רומא? זו רומא הרשעה שגם כאשר כבר עוסקת בתיקונו של עולם אין היא עושה זאת אלא להנאת עצמה (הגמרא בשבת לג ע"ב). התשובה כן. אולי זו דעת מיעוט, אבל יש כזו. המלכות היא זו ש"הורגת את הגנבים" (ויקרא רבה יג ה) ואילמלא המלכות "איש את רעהו חיים בלעו" (פרקי אבות ג ב). וראה גם מה שכתבנו בפרשת וארא תשנ"ט [לחלוק כבוד למלכות](#) – מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא.

והנה טוב מאד - הוא הקיום כאשר פירשתי (לעיל פסוקים ד, י, יב).¹⁵ וטעם "מאד" כטעם ריבוי. והוסיף ביום הזה לאמר כן, בעבור שידבר בכלל וימצא רע בקצתו, ואמר כי טוב מאד, מאדו טוב. וזהו מאמרם בבראשית רבה (ט ה) והנה טוב מאד, והנה טוב זה מות. וכן הזכירו (שם יא) זה יצר הרע, וזו מדת פורענות: ולזה גם נתכוין אונקלוס שאמר בכאן "והא תקין לחדא". יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד, כי הרע צריך בקיום הטוב, כענין שנאמר (קהלת ג א) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. ויש מפרשים, כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבח היצירה בו כי הוא טוב מאד.¹⁶

בראשית רבה ח ה

אמר ר' סימון: בשעה שבא הקב"ה לבראות את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כתים וחסרות חבורות. מהם אומרים: אל יברא, ומהם אומרים: יברא. זהו שכתוב: "חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו" (תהלים פה יא). חסד אומר: יברא, שהוא גומל חסדים ואמת אומר: אל יברא, שכולו שקרים. צדק אומר: יברא, שהוא עושה צדקות, שלום אומר: אל יברא, שכולו קטטה. מה עשה הקב"ה? נטל אמת והשליכה לארץ, זהו שכתוב: "ותשלך אמת ארצה" (דניאל ח יב). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבון העולמים, מה אתה מבזה חותם שלך? תעלה אמת מן הארץ! זהו שכתוב: "אמת מארץ תצמח" (תהלים פה יב) רבותינו אומרים אותה... בשם רבי סימון: "מאד" - הוא אדם. זהו שכתוב: "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" - והנה טוב אדם.¹⁷ ר' הונא רבה של צפורין אמר עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו ומתעסקין אלו עם אלו בראו הקב"ה, אמר להן מה אתם מדיינין כבר נעשה אדם.¹⁸

שבת בראשית שלום מחלקי המים

מים אחרונים: ראה עוד במסכת פסחים נד ע"א (והשווה עם בראשית רבה ד ו) ש"טוב מאד" קשור גם למלאכת היום השני שלא כתוב בו "כי טוב". משמע שה"חסר" נמצא כבר בתחילת הבריאה. ואכמ"ל.

עוד מים אחרונים: מנהג נפוץ הוא להתחיל את הקידוש בליל שבת במילים "ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי" ולחבר אותם עם "ויכולו השמים והארץ וכל צבאם וכו'". זאת, מן הסתם על מנת ליצור רצף / קשר בין סיום מלאכת הבריאה ביום השישי ובין השביתה ביום השביעי. כחוט השערה ביניהם, השביתה כהמשך של העשייה. ראה דברינו [ויכולו השמים והארץ](#) וכן [שישה או שבעה ימי בראשית](#). נראה לנו לחזק מנהג זה באמירת הפסוק כולו: "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וַיְהִי־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי", ולא לומר חצי פסוק. וכל אחד – כמנהגו.

¹⁵ שיטת רמב"ן, היא ש"כי טוב" שנאמר בכל ימי הבריאה הוא "קיום המינים לעד" (פירושו לפסוק יב), היינו, התמדת המציאות והמשך קיום העולם לאחר מעשה הבריאה. המשך זה איננו מובן מאליו, אלא מתקיים בחפץ ה': "ואם החפץ יתפרד רגע מהם יהיו לאין. וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב, ובשישי כאשר נשלם הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (פירושו לפסוק ד). ובספר שמות, פרשת תרומה, הוא מקשר רעיון זה למעשה המשכן (שכידוע מקושר לבריאת העולם הרבה במדרשים). בפירושו למעשה השולחן (שמות כה כד) הוא כותב: "שזה סוד השולחן, כי ברכת השם מעת היות העולם, לא נברא יש מאין, אבל עולם כמנהגו נוהג, דכתיב (בראשית א לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד".

¹⁶ כאן הולך רמב"ן עוד צעד ומרחיב את ה"מאד" עד שהוא מגיע למדרשי חז"ל ה"ל, אך בדרכו שלו. מאד הוא הלז, הוא עצם הדבר שמהותו טוב - "מאדו טוב" וזה ה"קיום" הבסיסי. העולם הוא ביסודו טוב. אבל מסביב ל"מאד" יש רע - "ימצא רע בקצתו". הקיום המלא של כל דבר הוא בנגדי שלו. אין טוב בלי רע, לא במובן שלא ייתכן שהאדם יקבל רק את הטוב בלי הרע (כדברי איוב לאשתו: "את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל", איוב ב י), אלא בעצם הקיום והמהות. אם אין רע, לא מבינים מהו טוב. בהעדר הרע, הטוב פשוט לא קיים. זה ה"מאד" של הבריאה. אבל שים לב איך, בהשוואה למדרשים שהבאנו, רמב"ן מרכז את העניין. הוא לא אומר כלשון איוב או כלשונו היום "אין טוב בלי רע", אלא הפוך ומאד מינורי: "כי הרע צריך בקיום הטוב". ודו"ק.

¹⁷ "מאד" חילוף אותיות של "אדם". מעבר למשחקי לשון, יש למדרש זה גם סימוכין בפשט המקרא. במעשה הבריאה של יום שישי כתוב גם "כי טוב", באמצע, לאחר בריאת החיות, וגם "טוב מאד" בסופו. מפשט הפסוקים נראה שהפסקה זו מחלקת בברור את מעשה הבריאה של יום שישי לשניים. ה"טוב מאד" מוקדש לבריאת האדם. ראה פסוקים כד - לא בפרק א שם.

¹⁸ מדרש זה מופיע פרשה אחת קודם לכל המדרשים הנ"ל (שכולם אגב מבראשית רבה) ונראה שהוא מסכם אותם ו"כוללם יחד". האדם הוא ה"מאד" של הבריאה. הוא היצור שמכיל הכי הרבה ניגודים וסתירות: (יצר) טוב ו(יצר) רע, חסד ואמת, צדק ושלוש, חיים ומות (לא רק האדם), רגיעה וייסורים, שלווה ופורענות, מלכות שמים וארציות, תיקון וקלקול וגם... קצת שינה. במלאכה מלאה סתירות כזו, לא יכול להיות למלאכים חלק שכן הם רק טוב (או רק רע). לכתחילה "נעשה אדם" - Let us do, אבל מיד "כבר נעשה אדם" - Done. משחק ניקוד של המילה "נעשה". ובריאת האדם היא נושא נכבד שיש לדון עליו בפעם אחרת וכבר הארכנו דיינו.